

Analizowane hasła poruszają kwestie, które zajmowały opinię publiczną i niemieckie elity intelektualne burzliwego wieku XIX. Przewijały się one w prowadzonych wówczas debatach i znajdowały oddźwięk w dyskursach legitymizacyjnych, dotyczących takich problemów, jak wyższość kultury niemieckiej nad polską, ustrój i struktura społeczna Rzeczypospolitej szlacheckiej końca XVIII w., przyczyny jej nieodwracalnego i zawinionego upadku, czy słuszność przeprowadzonych rozbiorów Polski. Nieprzypadkowe jest zresztą zainteresowanie sprawami Polski w społeczeństwie niemieckim XIX w. Polska w roku 1793 znikła wprawdzie z mapy Europy, jednak dyskusje na wymienione wyżej tematy odżywały po każdym zrywie niepodległościowym Polaków, a stosunek do tzw. kwestii polskiej stał się dla Niemców w pierwszej połowie XIX w. probiezmem wyznawanych poglądów politycznych. Kochanowska-Nieborak analizuje, w jaki sposób wydarzenia takie, jak powstanie listopadowe, rewolucja marcowa, powstanie Rzeszy Niemieckiej oraz polityka germanizacyjna ostatnich dziesięcioleci XIX w. wpłynęły na treść, a nawet objętość artykułów dotyczących Polski i Polaków. Rozważa też, jaki wpływ na przekazywane w owych artykułach treści wywarła polityka władz pruskich (a później ogólnoniemieckich) wobec tzw. kwestii polskiej w drugiej połowie XIX w.

Praca Anny Kochanowskiej-Nieborak jest niewątpliwie istotną publikacją potwierdzającą wyniki wcześniejszych badań opartych na innych kategoriach źródeł. Analizy autorki, poświęcone biogramom znanych postaci z historii Polski, wzbogacają ponadto dotychczasową wiedzę na temat wyobrażeń o Polsce i Polakach, funkcjonujących w XIX-wiecznych niemieckich środowiskach mieszczańskich.

Ewa Płomińska-Krawiec

IZABELA JANICKA: *Nowy niemiecki patriotyzm w debacie publicznej RFN*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica w Pile, Piła 2007, 135 ss.

Nowy patriotyzm i odradzająca się niemiecka tożsamość narodowa to „gorące” tematy debaty publicznej w RFN. Swoiste rozdarcie Niemców między poczuciem winy i dumy, oficjalna polityka państwa (przede wszystkim RFN, ale także NRD), która nie odwoływała się do poczucia tożsamości narodowej, a wręcz przeciwnie poszukiwała innych podstaw poczucia wspólnoty (duma z osiągnięć gospodarczych i tzw. patriotyzm konstytucyjny w przypadku RFN i ideologia komunistyczna w przypadku NRD) sprawiają, że próby odbudowania dumy narodowej Niemców i ich przywiązania do ojczyzny to fascynujący temat analiz. Stał się on przedmiotem rozważań nie tylko socjologów i filozofów społecznych czy politologów, ale także znalazł swoje miejsce w publicystyce. W polskim piśmiennictwie temat ten jednak do tej pory nie był zbyt często podejmowany. Dlatego książka autorstwa Izabeli Janickiej mogłaby – do pewnego stopnia – tę lukę wypełnić.

Publikacja składa się z jedenastu rozdziałów, wstępu oraz zakończenia. Poszczególne rozdziały w sposób dość szczegółowy opisują wybrane problemy, które – zdaniem autorki – są istotne z punktu widzenia miejsca nowego niemieckiego patriotyzmu w niemieckiej debacie publicznej. Bez wątplenia najważniejsze są pierwsze trzy. W rozdziale pierwszym za-

tytułowanym *Niemiecka świadomość narodowa na przestrzeni wieków* opisane zostały koleje jednoczenia się narodu niemieckiego. Autorka omawia jego początkowe rozbitcie, podkreślając jednocześnie rolę języka jako spoiwa kultury niemieckiej. Skrótowo opisany został także wpływ kolejnych wydarzeń historycznych (reformacja, wojny napoleońskie, zjednoczenie w 1871 r., I wojna światowa, rozwój nazizmu i II wojna światowa, powojenny podział Niemiec ich ponowne zjednoczenie w 1990 r.) na budowanie wspólnej tożsamości Niemców. Rozdział drugi *Niemcy wobec nowych wyzwań* opisuje toczącą się w niemieckiej przestrzeni publicznej dyskusję na temat tożsamości narodowej, poczucia wspólnoty oraz patriotyzmu. Autorka usiłuje odtworzyć kilka nurtów tej dyskusji np. nad tzw. patriotyzmem konstytucyjnym. Zrelacjonowane zostały także przemiany polityki partii rządzących (począwszy od rządów Schrödera) w stosunku do realizacji niemieckich interesów narodowych oraz – do pewnego stopnia – podstaw wspólnoty narodowej. Rozdział trzeci – *Debata o patriotyzmie* – przedstawia to, co w niemieckich dyskusjach nad tożsamością jest specyficzne, czyli pytanie czy Niemcy mają prawo do patriotyzmu. Kolejne rozdziały poświęcone są między innymi wpływowi mistrzostw świata w piłce nożnej odbywających się w Niemczech w 2006 r. na rozwój postaw patriotycznych Niemców, problemom Niemców z historią i jej interpretacją – poprzez borykanie się z własną winą po coraz częstsze podnoszenie krzywd, które wyrządzono Niemcom podczas II wojny światowej. Omówione zostały także zagadnienia związane z migracją (przede wszystkim integracja imigrantów, ale także coraz częściej obserwowana emigracja młodych, wykształconych Niemców) oraz przemiany współczesnej rodziny niemieckiej. Książkę zamyka rozdział pt. *Perspektywy rozwoju niemieckiej tożsamości narodowej*.

Książka Izabeli Janickiej oparta jest przede wszystkim na analizie materiałów prasowych oraz – w mniejszym stopniu – literatury problemu. Choć przywoływany materiał wydaje się być dość obszerny, można mieć poważne zastrzeżenia co do struktury książki oraz sensowności omawiania niektórych kwestii luźno związanych z tematem pracy. Podczas lektury omawianej książki – szczególnie ostatnich rozdziałów – często czytelnikowi narzuca się pytanie: po co autorka podejmuje takie, a nie inne problemy? Na przykład w przypadku rozdziału *Rodzina a społeczeństwo* trudno jest wskazać – poza pierwszym i ostatnim akapitem – na sensowny związek opisu przemian rodzin niemieckich z debatą o patriotyzmie. Nie twierdzę tu, że takiego związku nie ma, ale wydaje mi się, że autorka nie potrafi go dowodnie wykazać. Efektem tego jest wrażenie, że do pewnej całości, którą tworzą pierwsze rozdziały, dołożono kolejne, które nie do końca pasują do wywodu oraz, co istotniejsze, do samej problematyki pracy.

Kolejną wadą wynikającą być może z nie do końca przemyślanej struktury książki jest wrażenie chaosu. Przytaczane dane, wypowiedzi, cytaty nie zawsze składają się w logiczny wywód. Czasami czytelnik może mieć wrażenie, że niektóre kwestie powtarzają się w różnych częściach książki. Brak jest także mocnych akcentów na początku i na końcu książki – właściwego postawienia problemu badawczego, czy podsumowania, które rzeczywiście pokazywałoby jakie są perspektywy rozwoju niemieckiej debaty o patriotyzmie i tożsamości narodowej.

Pewne zastrzeżenia budzi także sam sposób analizy. Autorka przyjmuje idiograficzną technikę przywoływania licznych faktów czy opinii, próbując w ten sposób zrekonstruować niemiecką debatę o patriotyzmie. O ile do pewnego stopnia to zadanie udaje się jej zrealizować, to należy zwrócić uwagę, że brakuje w książce rzetelnej analizy przytaczanych danych i wypowiedzi – namysłu nad tym co one oznaczają, z czego wynikają i w końcu jakie mogą być ich konsekwencje. Daje to efekt powierzchowności, który obniża wartość pracy.

W końcu należy także podnieść kwestię co prawda techniczną, ale utrudniającą lekturę książki. W pracy pełno jest różnego rodzaju niezgrabności stylistycznych, błędów gramatycznych i technicznych. Na stronie redakcyjnej znajdziemy wprawdzie dosyć dziwną notatkę, że korekta została wykonana przez autorkę. Nie zwalnia to jednak wydawnictwa od odpowiedzialności za ostateczną formę publikacji.

Michał Nowosielski

ALEIDA ASSMANN: *Geschichte im Gedächtnis. Von der individuellen Erfahrung zur öffentlichen Inszenierung*, Beck Verlag, München, 2007, 220 ss.

W pisarstwie „pamięciologicznym” Aleida Assmann należy od lat do grona niewątpliwie najbardziej aktywnych osób. Zaproponowane przez nią terminy *Speicher-* i *Funktionsgedächtnis* znaleźć można w wokabularzu każdego szanującego się niemieckojęzycznego naukowca badającego formy, media i dynamikę pamięci zbiorowej. Omawiana publikacja literaturo- i kulturoznawczyni z Konstancji to zapis cyklu wykładów wygłoszonych w latach 2006/2007 w Essen. Na zaproszenie tamtejszego Instytutu Kulturoznawczego Assmann podjęła próbę zanalizowania zmian dokonujących się w niemieckiej pamięci zbiorowej i kulturze historycznej. Godne podkreślenia jest szerokie – zarówno czasowo, jak i tematycznie – spojrzenie autorki: Assmann odnosi się na przykładzie kilku ekspozycji muzealnych do historii i percepcji Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego oraz śledzi aktualną debatę na temat odbudowy zamku w Berlinie, omawia najnowsze powieści dotyczące przeszłości utrwalonej w pamięci rodzinnej, jak i opisuje kluczowe w niemieckiej kulturze XX w. formacje pokoleniowe.

Pamiętanie to dla Assmann proces nadawania współczesnego sensu temu, co minęło, a problem stale towarzyszący w omawianej książce jej rozważaniom to pytanie o nasze spotkania z historią. Stąd tematem najnowszego studium Aleidy Assmann są nie debaty historyków na temat przeszłości, lecz formy tematyzowania, doświadczania i przedstawiania historii poza historiografią.

Punkt wyjścia stanowi dla autorki klasyczne i prowokacyjne zarazem pytanie o początek: Assmann zastanawia się nad tym, jak długa lub jak krótka jest niemiecka historia. Odwołując się do dwóch diametrycznie różnych koncepcji – sformułowanej przez Karla Heinza Bohrera tezie o dramatycznej utracie przez Niemców pamięci oraz zogniskowanym na ewolucję kultury poglądzie Hermanna Lübbego – Assmann podkreśla koniunkturę pamięci i tożsamości związaną, w jej opinii, z doświadczeniem historycznych przełomów. Kontynuacją tej meta-refleksji jest wskazanie trzech odniesień do historii motywowanych różnymi impulsami: ciekawością, umacnianiem tożsamości i nakazem, tudzież obowiązkiem etycznym. Preludium do części analitycznej stanowi krótkie omówienie czterech konstytutywnych elementów niemieckiej historii: niemożności przedstawienia jej jako całości, trudnego do przełożenia na inne języki – *Zerrissenheit* (rozdarcia, nielinearności, policentryczności), nacechowania zerwaniami oraz fragmentarycznością. Charakterystyczne dla tego katalogu cech niemieckiej historii rozmycie terminologiczne i ich nachodzenie na siebie nasuwa wrażenie, że zestawienie to powstawało naprędce i nie towarzyszyła mu niestety głębsza refleksja.